

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ВАРІАНТИ МІФОСЦЕНАРІЮ ІНІЦІАЦІЇ В ТЕКСТОВИХ ПРОСТОРАХ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА

Вишницька Ю.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано індивідуально-авторські варіанти міфосценарію ініціації Володимира Дрозда. Семіотична модель цього сценарію являє собою домінантно-периферійну структуру міфологемного типу. Серед ключових міфологем виокремлюються «Рай», «шлях», «вогонь», «вода».

Ключові слова: міфологема, міфологічний сценарій, міфологічна модель, символ, медіатор, передвісник, хронотоп, мотив, сакральний.

У релігійно-філософському словнику ініціація визначається як зміна онтологічного стану людини та її суспільного статусу. Ініційованому пропонується пройти через певну боротьбу й вийти з неї переможцем, що в символічному аспекті означає проходження через внутрішню смерть для минулого (старого життя) й друге народження задля майбутнього (нового) [2]. Тобто йому необхідно «скласти іспит на новий рівень своєї особистісної й соціальної зрілості та отримати інструкції стосовно правильного проходження нової стадії життя» [1]. О. Фрейденберг у лекціях «Вступ до теорії античного фольклору» зауважує, що посвята в архаїчну епоху семантизувала смерть, яка ставала безсмертям. Дійство посвяти полягало в тому, що посвячуваного саджали на високий стіл-стілець, накривали покривалом, над його головою тримали плоди, а навколо нього велися танці — «смертний» ставав «небом», «храмом». Пізніше цей обряд відображається в християнському обряді хрещення. Цікаво, що зміни в обрядах ініціації, на думку О. Фрейденберг, торкаються структури: домінанта обряду (єдність природи й суспільства, система тотожності й редуплікації) щезає, а периферія висувається на передній план: «основне відходить у пережитки чи в небуття, другорядне з'являється в якості домінанти і задає тон» [8, 142].

Пірнати в колодязь вод, до глибин власної душі, у пошуках перлини — скарбу самого себе, — так описує К.Г. Юнг процес ініціації, або духовного відродження людини [9, 103–104]. Психолог розглядає таке пірнання як переживання «архетипу смислу», коли «завалюються всі підвалини та підпори, коли немає щонайменшого укриття, страхування, раніше прихованого в неприступній для потрактування нісенітності Аніми» [9, 119].

Сценарій повернення до хаосу можна вважати початковим етапом ініціації, який, по-перше, розгортається в локусно замкнених просторах; по-друге, ідентифікується з почуттям абсолютної покинутості, безпомічності, безвиході, відчаю, самотності; по-третє, семантично ототожнюється зі шляхом сходження до пекла, маркованого темрявою, відчуттям розриву, розірваності, прірви тощо.

Випробовування — другий етап ритуалу ініціації. Він є найдовшим і найвідповідальнішим, оскільки від того, як ініційований подолає перешкоди, залежить його перехід до нового статусу. Перехід через «найбільш концентровані, згущені, страхітливі зони» страждання — це шлях втрат, подолання свого «єго», свого «старого я» для “incipit vita nova”. М. Новикова, аналізуючи міфосвіт Роберта Бернса, зупиняється на міфологемі дороги, що в міфологічній та фольклорній традиції є ініціальним шляхом — Дорогою випробувань, до того ж, зауважує науковець, «не так фізичної сили, як моральних якостей, уміння поводитися у світі» [7, 89].

Усі дослідники ритуалів ініціації солідарні в одному: ініціація — це шлях в один кінець, шлях із метою здобуття нової, очищеної, душі, що спіткала істину, це шлях абсолютних втрат усього старого, усіх попередніх структур, це вхід до первинного хаосу задля того, щоб оновленим, чистим вийти в новому бутті. М. Еліаде в розділі «Осяяння і внутрішнє бачення» книги «Міфи, сновидіння й містерії» уточнює, що ініційований, пройшовши «смерть і воскресіння», народжується для нового буття, котре, хоча й продовжується в цьому світі, але має вже інші екзистенційні виміри [5, 181].

Третім, заключним, етапом вважається повернення ініційованого, входження його в нову якість, залучення до спільноти, суспільства. Обряди входження, посвяти супроводжуються в усіх ритуалах трапезою, святом, радістю, веселощами, ритуальними танцями тощо. С. Махліна, аналізуючи різноманітні форми релігійних уявлень крізь семіотичну призму, описує обряд посвяти як складний комплекс знакових елементів, серед яких: Світове Дерево («дублікатами» якого є береза, верба, дуб тощо) як Вісь Світу, Космічне древо (ізоморфами універсального символу Світового Дерева є вогонь, що набирає форми вогняного

стовпа, птах, мотузка тощо); символічне сходження на Небо (структурно-семантичні символи його — сходження на дерево, гору тощо); образи-медіатори (що метонімічно символізують такий рух, як-от орнітологічні образи); магічні предмети; зовнішній вигляд ініційованого, його атрибути тощо [6, 10–31].

Отож, ініціація, маючи за мету якісні внутрішні й зовнішні зміни, що відбуваються з ініційованим, обов'язково передбачає жертвність і — як наслідок — тимчасову втрату свого «я», і це має символічний підтекст. Тобто в кінцевому підсумку ініціація покликана виконувати терапевтично-психологічну функцію зцілення.

Художньо-сакральна сфера експлікує унікальні трансформації сакрального ритуалу, моделюючи індивідуально-авторські варіанти міфосценарію ініціації.

Міфологічний сценарій розуміється нами як семіотичний конструкт, структурно-семантичний інваріант певних фоново-культурологічних та етнічних міфів, який має поліваріативну індивідуально-авторську текстову реалізацію.

Метою запропонованої статті є побудова семіотичної моделі міфосценарію ініціації на матеріалі роману Володимира Дрозда «Листя землі».

Ініціація розкривається у «книзі доль і днів минутих» як шлях до таїни буття. Ініціація — шлях до мрії, звільнення від «*оков старих вір, <...> від земних і небесних богів*» [3, 137] очікує на людей Пакуля, райського Краю, де насправді — пекло. Міфологема шляху розгортає міфосценарій кінця — доходження до нижньої точки вертикалі, пекла — як умову переродження і віднайдення омріяного щастя: «*<...> дорого заплатить вона [людина. — В.Ю.] за щасливу оману сю. Брестиме вона тяжко, кривавлячи крутий шлях свій і кістками засіваючи. І запрагне людяка знову оков на душу свою, бо страшно їй стати від самої себе, і буде час великого випробування, чи достойна яна нової землі і нового неба*» [3, 137]. Метою і кінцевою точкою випробувань для пакульців має стати розгадування у своїй душі «таїни буття»: «*<...> прийде <...> час, коли людяка можуть свою і силу відчує, ще не збагнувши для неї сьогодні. І бачитиме вона всю землю перед себе<...>. І відчує людяка тягар і біль, як я відчував. І одвітом великим за все живе людяка одвічатиме, бо у волі її буде — кинути землю в прірву пристрастей своїх. Аж тоді скаже собі людяка: ось відкрила я таїну буття, вона в душі моїй...» [3, 138]. Усі етапи ініціації проходить Гаврило Латка, шукаючи землю Горіхову. «Занурення» в хаос, відділення від соціуму, від рідного дому для Гаврила Латки — це відхід від рідного Краю в пошуках острова щастя. Шлях до нього — суцільна низка втрат: матері, дітей, дружини. Результатом же пошуку райської землі стає повернення додому й осмислення ціни пошуків та осягнення «таїни буття». Своєрідним мікросценарієм ініціації стає для Гаврила Латки зустріч у тайговому селі з «тамтешніми жителями», які здійснюють над ним ритуал ініціації: зачиняють у порожній хаті і стережуть «*шість тижнів, доки йон душею і тілом од блукань своїх одужав*» [3, 230–231], забороняючи розмовляти. Випробування самотністю, мовчанням завершується переродженням: Гаврило «*з тих пір перемигнувся, іншою людякою став. <...> і залишив йон промисли золоті, а поселився в тайзі, і людяки довоколишні за святого мають його*» [3, 231]. Переродження, духовна метаморфоза відбувається з ініційованим Гаврилом опосередковано: через «*передзвін дзвонів*», який у християнській традиції вважається сакральним звуковим символом, медіатором, що поєднує землю з небом і відкриває таємні «канали». «Одужування» героя проходило за допомогою передзвону дзвонів, почути які вдавалося не кожному, адже «*хто вже удостоївся чути передзвін у землі Горіховій, на того святість сходить*» [3, 231].*

Подібну ініціацію проходить отець Олександр: блукання Страхоліссям, коли «*заступали йому дорогу кущі та дерева*», стає для отця Олександра пошуком «*духовної стезі*», «*трудної стезі*» [3, 622–623]. Випробування для нього — це така ж низка втрат, як і для Гаврила. Хоча шлях до себе Гаврило долає через смерть усієї родини, отець Олександр же втрачає не лише рідних, а й нажите роками добро. Ось як він описує в «Книзі днів» свій шлях до істини: «*Забрав ти статок увесь од мене, що в гріхах земних потонув, корів жирних забрав, коней вороних, овець моїх і курей моїх. Залишив ти голого мене серед пустелі житейської, аби відчув я на шкурі власній, як бідним людякам живеться. А докуль перебував я наче у шкурі залізній, до світу не почутливий. Далей забрав ти од мене дитву мою, кровиночок моїх, і жонку забрав навіки. І волав я, нерозумний, до тебе, бо ще власні болячки мені боліли гостріше, аніж болячки людяцькі, ще не відкрилася мені висока премудрість твоя. Тади послав ти мене до тюрми мринської, у каземати муровані, віддавши на лихую наругу антихристам. Аж тади побачив і відчув я сповна, сколько горя людяцького навколо мене у світі твориться. Аж тади я зрячим душею зробився*» [3, 622–623]. Ініціація отця Олександра відбувається в християнській системі координат: до «таїни буття» отця Олександра «*приводить Господь*», а результатом душевної «*зрячості*» стають відкриті «*рани людські*» в душі отця Олександра: «*І увесь я тепер у ранах, яко ти, Господи, коли на хресті був розіп'ятий, се — рани людські, і болять мені*» [3, 623]. Біблійні паралелі випробувань Ісуса Христа і «*пакульських людяк*»

(зокрема, отця Олександра) експлікують християнський сакральний контекст міфосценарію ініціації в романі Володимира Дрозда «Листя землі»: «Привів мене Господь, щоб утямив я: людина, яка в такі страшні часи будує, а не убиває та руйнує, Божим перстом відзначена. Бо тільки така людина порятує світ од божевілья, і болій ніхто» [3, 623].

Одним із «християнських» маркерів ініціації-випробувань є міфологема чаші страждань: «<...> і знову горювала земля пакульська у розрусі та голоді, і Христия разом з людьми Краю пила чашу гірку» [3, 443]. Філософським підсумком випробувань, ініціації як шляху до себе стає «навернення» до Бога: «Отак і Господь посилає на людей грішних війни, революції, болесті та наруги усілякі. <...> і буде ще лих немало на землі нашій, аж тади запалає знову у душах людських вогонь добра та любові, і навернуться вони знову до Бога, і уже — навек» [3, 624]. Умовою здійснення такого сценарію ініціації є, на переконання автора роману, терпимість (невипадково Кузьма, син Несторів, що зводить млин на горі в часи тотальної ненависті, злості і відбудовує його після руйнації, має прізвисько Терпило), любов, добро і працелюбство, адже, як повідав Уляні з небес Нестор Семирозум, «перепливе ріку той, хто не вбоїться виру і рук не опустить, хоч і судилося йому утонуту» [3, 510]. Переродження душі через великі страждання принесе очищення землі від зла: «Кому ж воно треба, горювання наше?» і відповів Нестор Семирозум так: «Вам, людякам, найбільш і треба. Щоб душі ваші од зла очистилися і добром напиталися. Не скоро це ще буде, але — так. Сказано-бо в Святому писанні: “Хто до кінця витерпів — порятується”. І не тільки для самих себе ви горюєте, а в ім'я усіх, хто на землі проживає. Бо набуте душами вагими у стражданнях великих для наступних колін людських, країв і земель усяких, наукою гіркою та світлом духовним висіється й проросте» [3, 444–445]. Міфологема «вогняної ріки» є символом перешкод, які судилося пройти задля підтримання «вогню душі» як часточки вселенського вогню: «І бажав я йому [Пакулю, Краю — В.Ю.] жагуче, як живий, а не мертвий давно, пережити усе, що судилося йому пережити, перебрести через вогняні ріки часу, перебрести — і бути» [3, 322].

Отже, художній текст роману Володимира Дрозда актуалізує мегаміфосценарій ініціації як семіотичний конструкт, що складається з декількох мікроміфосценаріїв і відтворює комплементарні фонові енциклопедичні, етнічні (в її язичницькій і християнській іпостасях) та індивідуально-авторські парадигми.

Так, ретрансляцією першої сходинки ініціації є міфосценарій повернення до первинного хаосу, що реалізується за допомогою міфологем — експлікаторів першохаосу: ініціальних локативів («тайга», «порожня хатина», «каземати муровані» у «тюрмі мринській») і темпоралей (шість тижнів усамітнення, роки втрати орієнтирів, десятиліття зневіри тощо); ініціальних медіативів (річки, ліси, гори тощо). Індивідуально-авторськими реалізаціями міфологічного зрізу медіаторів є «подвійна» онтологічна піроморфно-гідроморфна міфологема «вогняної ріки» та топонім «Страхолісся», а також мотиви: виходу з дому — з Пакуля, з Краю (задля пошуків острова щастя), ізоляції, самотності, страху, суцільних втрат.

Другий етап ініціації представлено міфосценарієм пошуку Раю, що актуалізується домінантною міфологемою шляху й лейтмотивом випробувань. Індивідуально-авторським варіантом міфологеми Раю в тексті роману є «Горіхова земля», що лежить на «острові щастя», «острові блаженних». Ключова міфологема шляху експлікує «вмонтований» міфосценарій кінця як умову проходження випробувань і повернення оновленим: пересування онтологічною вертикаллю до її нижньої точки стає для героїв шляхом осягнення «таїни буття».

Міфосценарій пошуку Раю реалізується мотивами втрат як певного символічного жертвоприношення та страждань, що об'єктивується міфологемами «чаша страждань», «хрест». Останні реконструюють в тексті роману християнську комплементарну парадигму.

Третій етап ініціації об'єктивовано міфосценаріями повернення та віднайдення Раю. Міфологема віднайденого Раю являє собою інтравертний ініціальний локатив — центр мікросвіту: «Горіхова земля» віднаходиться в людській душі. А міфосценарій повернення (Гаврила Латки з мандрів світом) реконструює повернення до сакрального центру: початкової точки шляху — Дому (Пакуля, Краю) і її локальної координати — серця людини. Інша сюжетна лінія роману (про отця Олександра) розгортає міфосценарій повернення в християнській міфологічній системі («навернення» до Бога).

Семантично міфосценарій віднаходження Раю є міфосценарієм осягнення «таїни буття», що відбувається у контексті християнського світосприйняття. Звуковим символом переродження, сакральним атрибутом та медіатором між світами виступає в тексті етноміфологема «передзвону дзвонів». Цей мікросценарій є компонентом мегасценарію початку, в якому космогонічні, життєвірні та життєствердні мотиви овиявлюються своїми варіаціями: терпимість, мудрість (семантика прізвиськ і прізвиськ «Терпило», «Семирозум»), працьовитість, любов, доброта, життєрадісність — і стають умовою здійснення міфосценарію віднайдення Раю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белковский С.А. Инициация взросления в различных культурах [Электронный ресурс] / С.А. Белковский. — Режим доступа : <http://www.follow.ru/article/265>; <http://gnozis.info/?q=node/4675>
2. Василенко В. Краткий религиозно-философский словарь [Электронный ресурс] / В. Василенко. — 1996. — Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary/188>
3. Дрозд В. Листя землі. Кн. 1 / Володимир Дрозд ; упоряд. Ірина Жиленко. — К. : Києво-Могилянська акад., 2009. — 701, [1] с. — (Серія «Бібліотека Шевченківського Комітету»).
4. Жулинський М. На самотині з Богом / Микола Жулинський // В. Дрозд. Листя землі. Кн. 1 / Володимир Дрозд ; упоряд. Ірина Жиленко. — К., 2009. — С. 8–35. — (Серія «Бібліотека Шевченківського Комітету»). — ISBN 966-01-03-20-4 (сер.). — ISBN 978-966-518-528-4.
5. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде ; пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 591 с.
6. Махлина С.Т. Семиотика сакральних релігійних представлень / Светлана Махлина. — СПб. : Алетейя, 2008. — 172 с. — (Серія «Миф. Религия. Культура»).
7. Новикова Марина. Міфи та місія / Марина Новикова. — К. : ДУХ і ЛІТЕРА, 2005. — 432 с.
8. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. — 800 с. — (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
9. Юнг Карл Густав. Архетип і несвідоме / Карл Густав Юнг ; пер. з нім. — К. : Український письменник, 2014. — 358 с. — (Світло світогляду).

В статье рассмотрены индивидуально-авторские варианты мифосценария инициации Владимира Дрозда. Семиотическая модель этого сценария представляет собой доминантно-периферийную структуру мифологемного типа. Среди ключевых мифологем выделяются «Рай», «путь», «огонь», «вода».

Ключевые слова: мифологема, мифологический сценарий, мифологическая модель, символ, медиатор, предвестник, хронотоп, мотив, сакральный.

The article considers the authors' optional unfolding the mythic scenario "initiation" reflected in Vladimir Drozd's works. The semiotic model of the mythic scenario demonstrates its dominant-peripheral structure. The key mythic concepts under analysis are "paradise", "path", "light", "water".

Key words: mythology, mythic scenario, mythological model, character, mediator, precursor, time-space, motive, sacred.